

Neden Yalan Söyleriz? Üniversite Öğrencileri ve Yetişkinlerin Yalan Söyleme Davranışlarına Keşifsel Bir Bakış

Muhammed Şükrü Aydın¹, Sercan Balım²

Aydın, M. Ş. ve Balım, S. (2021). Neden yalan söyleriz? Üniversite öğrencileri ve yetişkinlerin yalan söyleme davranışlarına keşifsel bir bakış. *Nesne*, 9(20), 291-304. DOI: 10.7816/nesne-09-20-05

Anahtar kelimeler

Yalan, kandırma, yalan söyleme davranışı, yalan söyleme nedenleri, içerik analizi

Keywords

Lie, deception, lie-telling behavior, reasons of lying, content analysis

Öz

İnsan sosyalliğinin en önemli parçalarından biri olan yalan söyleme davranışının hangi nedenlerle ortaya çıktığına ilişkin belirli toplumlarda çalışmaların yürütüldüğü bilinmektedir. Ancak Türkiye’deki yetişkinlerin hangi nedenlerle yalan söyledikleri konusunda çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle mevcut çalışmada, Türkiye’deki yetişkin insanların yalan söyleme nedenlerini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Çalışmaya, yaşları 19 ile 46 arasında değişen ($M_{yaş} = 26.84$) 75 kişi katılmıştır. Katılımcılara, kendi yararına ve başkası yararına söyledikleri yalanları ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmış açık uçlu dört sorudan oluşan bir soru formu verilmiştir. Verilerin analizinde niteliksel analiz tekniklerinden biri olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bulgular, en çok karşılaşılan kendi yararına yalan söyleme nedenlerinin mahremiyet, özerkliğe müdahale, imajını koruma, istediğini elde etme, olumsuz bir durumdan kaçınma, gerçeği gizleme ve geçiştirme olduğunu göstermiştir. Diğer yandan zararı önleme, başkasını koruma, mutlu etme, nezaket ve ilişkinin bozulmasını önleme ise en çok görülen başkası yararına yalan söyleme nedenleridir. Her bir yalan söyleme nedeni, yurt dışı alan yazın ile karşılaştırılarak tartışılmış, Türkiye’de bu konuda yapılacak sonraki çalışmalara ilişkin öneriler sunulmuştur.

Why Do We Lie? An Explanatory View for Lie-Telling Behaviors of University Students and Adults Abstract

It is known that studies are carried out in certain societies regarding the reasons for the occurrence of lie-telling behavior, which is one of the most important parts of human sociability. Nevertheless, studies on the reasons for lying of adults in Turkey appear to be insufficient. For this reason, the present study aimed to reveal the reasons for lying of adults in Turkey. A total of 75 people aging between 19 and 46 ($M_{age} = 26.84$) participated in this study. Participants were given a question form that had four open-ended questions prepared to reveal the reasons for self-benefiting and other-benefiting lying. The content analysis method, one of the qualitative analysis techniques, was used to analyze data. Findings showed that privacy, interference in autonomy, face-saving, fruition, avoiding a negative situation, hiding the truth and evading were the most common reasons for the self-benefiting lying. On the other hand, preventing harm, protecting others, making others happy, politeness, and preventing relationship breakdown were the most common reasons for the other-benefiting lying. Each reason for lying was discussed in comparison with the international literature and suggestions for future studies to be conducted in Turkey on this issue were presented.

Makale Bilgisi

Geliş tarihi: 19 Kasım 2020

Düzeltilme tarihi: 12 Mayıs 2021

Kabul tarihi: 18 Mayıs 2021

DOI: 10.7816/nesne-09-20-05

¹ Dr. Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, msukruaydin(at)hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1112-3180

² Araş. Gör., Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, sercan.balim(at)btu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7161-5593

Alan yazında yalan tanımlamasına bakıldığında bu kavramın genel itibarıyla, “başkasında niyetli olarak yanlış kanılar oluşturma” şeklinde ifade edildiği söylenebilir (Lee ve Ross, 1997). Buna göre, bir ifadenin yalan olarak tanımlanabilmesi için “gerçek olmaması”, “söyleyen kişinin gerçek olmadığının farkında olması” ve “bu kişinin bir başkasını istedik ve niyetli olarak kandırma” eyleminde bulunması gerekmektedir. İnsanlar, yalan söyleme davranışlarını her ne kadar olumsuz ve ahlaki yönden uygunsuz değerlendirse de (Bok, 1978/1999), yine de gün içinde birçok kez yalana başvurmaktadırlar (DePaulo ve ark., 1996). Bu durumun nedeni, insanların sadece kendi yararlarını düşünerek değil; bazı zamanlarda nezaket gereği, bazen de başkalarının iyiliğini düşündükleri için yalan söylemeleri olabilir. Dolayısıyla yalan söyleme ve kandırma davranışları, birçok işlevi olması nedeniyle toplumdaki yaygınlığını sürdürmektedir.

Yalan söyleme davranışları ve kandırma konusunda yürütülen araştırmalarda ele alınan temel sorulardan biri insanların hangi nedenlerle yalan söyledikleridir. Bu konuda hem psikoloji biliminin alt disiplinlerinde hem de ekonomi, endüstri ve örgüt gibi farklı alanlarda araştırmalar yürütülmüştür. Örneğin, Hample (1980) tarafından 52 katılımcı ile gerçekleştirilen bir çalışmanın sonucunda, yalan söyleme davranışlarının bireyin dezavantajlı olduğu durumlarda sosyal veya ekonomik yönden kendini koruma ihtiyacı nedeniyle ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bir başka çalışmada ise, Turner ve arkadaşlarının (1975) insanların yalan söyleme nedenlerini inceledikleri çalışmalarında katılımcıların aldatma davranışları için beş yaygın neden bildirdikleri bulunmuştur. Bunlar görünüşü kurtarmak; sosyal ilişkileri yönlendirmek; çatışmayı önlemek; başkalarını etkilemek ve güce ulaşmaktır. Benzer şekilde Lippard (1988) de yalan türü ve yalan söyleme davranışlarının altında yatan nedenleri 74 katılımcıyla görüşme yaparak incelemiştir. Analizler sonucunda, kazanç elde etme ya da elindekini koruma (para, kişisel eşya gibi); birlikteliği sürdürme ya da sona erdirmeye; imajını koruma, çatışmadan kaçınma; başkasının duygusal ve fiziksel zararını önleme; başkasını isteği doğrultusunda yönlendirme/yönetme; başarısızlığı gizleme; şaka yapma olmak üzere sekiz farklı yalan nedeni görülmüştür. Yalanın türlerini ve altında yatan nedenleri inceleyen bu çalışmaların ardından alan yazında yukarıda sözü edilen öncül çalışmaları destekleyici birçok bulguya ulaşılmıştır (Örn., DePaulo ve ark., 1996; Robinson ve ark., 1998; Vrij, 2002).

Yalan konusunda önemli eserleri bulunan Bok (1978/1999), bazı yalanların insanlara yardımcı ve faydalı olabileceğini ifade ederek bütün yalanları kendi ifadesiyle “ahlak dışı” olarak değerlendirmemiştir. Başkası yönelimli olarak değerlendirilen yalanlara alan yazında genel olarak prososyal yalan şeklinde rastlanmaktadır (bkz. Aydın, 2020). Başkası yararına söylenen prososyal yalanların hangi nedenlerle ortaya çıktığına ilişkin çalışmalar da alan yazında mevcuttur. Bu konuda akla gelen hususlardan ilki, insanların genellikle sevdiği kişileri korumak veya onlara zarar vermektan kaçınmak için gerçeği saklamaları veya yalan söyleme davranışlarında bulunmalarıdır. Örneğin, bir çalışmada katılımcıların % 85'inin romantik ilişki yaşadığı arkadaşına önceki ilişkileri hakkında yalan söylediği ve neredeyse hepsinin bunu eşlerini korumak için yaptıkları ifade edilmiştir (Saxe, 1991). Benzer şekilde, Metts (1989) de yalan söylemenin en çok karşılaşılan nedenlerinden biri olarak insanların sevdiği kimselere zarar vermeme niyetini taşıdıklarına işaret etmektedir. Vrij (2002), başkasını daha iyi hissettirmek ve göstermek, ilişkinin istikrarını sürdürmek gibi nedenlerle prososyal yalanlara rastlandığını belirtmektedir. İnsanları üzmemek için söylenen, genel iyi oluş haline hizmet ettiği düşünülen nezaket amaçlı yalanların ise çok erken dönemden itibaren görüldüğü (Aydın ve ark., 2020) ve toplumun büyük kesimi tarafından neredeyse sosyal zorunluluk gibi algılanması nedeniyle hemen hemen herkesin bu türden yalanları söylediği ifade edilebilir. Başkası yararına söylenen yalanlara rastlanan bir diğer konu sağlıkla ilişkili konular olabilir. Hem insanların birbirlerine hem de doktorların hastalarına, ortaya çıkaracağı sonuçları düşünerek sağlıkla ilgili durumlarda kolaylıkla doğruyu söyleyemediği, morali yüksek tutabilmek adına bazen gerçeklerin bir süreliğine gizlendiği bilinmektedir

(Drane ve Reich, 2002). Kısacası, yalan her ne kadar olumsuzlukları çağrıştırıyor olsa bile insanlar başkalarının iyiliği için çok farklı nedenlerle yalana başvurabilmektedirler.

Şimdiye kadar bahsedilen çalışmalardan da anlaşılacağı üzere yalan söyleme davranışları bütün toplumlarda yaygın bir şekilde görülmektedir. Kültürler arasında farklılık gösteren husus ise, insanların yalan söylemeyi ne derece uygun buldukları ve buna bağlı olarak da yalan söyleme nedenleridir. Kültür ve bağlamlara göre değişmekle birlikte bazı insanlar yalan söylemeyi gerçeği söylemekten daha makul karşılayabilmektedirler. Yalan söyleme davranışlarını kültürel etmenlerle açıklama hususunda, bireyci ve toplulukçu kültürlerin karşılaştırılması alan yazında en çok karşılaşılan konulardandır (Triandis ve ark., 2001). Bu görüş, toplulukçu kültürlerdeki insanlar ile bireyci kültürlerdeki insanların yalan ve kandırma nedenleri açısından farklılık gösterdiğini savunmaktadır. Bu bakış açısına göre, toplulukçu kültürdeki insanlar, bireyci bir kültürdeki insanlara kıyasla başkalarının yararına olan yalanları daha fazla söylemektedirler (Triandis ve ark., 2001). Bu görüşe paralel şekilde, Aune ve Waters (1994) yalan konusunda kültürel karşılaştırmalar yaptıkları çalışmada Amerikalıların daha çok kişisel nedenlerle yalan söylediklerini ancak toplulukçu yapıya sahip olan Samoalılarının, aileleri veya grupları söz konusu olduğunda yalan söylemeyi tercih ettiklerini bulmuşlardır. Kültürlerarası karşılaştırma yapılan bir başka çalışmada benzer şekilde, Amerikalı çalışanların İsraili çalışanlara kıyasla kişisel kazançları için daha fazla kandırma eğiliminde oldukları bulunmuştur (Sims, 2002). Bu gibi çalışmalar yalan söyleme davranışlarına yüklenen anlamların ve yalan söyleme nedenlerinin topluma göre farklılaşabildiğini göstermektedir. Ancak Türkiye’de insanların hangi nedenlerle yalan söyledikleri henüz bilinmeyen konulardandır. Bu nedenle, Türkiye gibi farklı bir kültürde yetişen insanların yalan söyleme davranışı ve nedenleri konusunda yapılacak araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Görüldüğü üzere, araştırmalarda insanların yalan söyleme davranışlarının çok farklı nedenlerle ortaya çıkabileceği, hatta sosyal ve kültürel etmenlerin insanların yalan söyleme davranışlarını ve yalana ilişkin algılarını etkilediği bulunmuştur. Araştırmacıların yalan söyleme davranışlarının altında yatan nedenleri anlamak için kullanılan en uygun yollardan biri insanlara doğrudan neden yalan söylediklerini sormaktır (Bryant, 2008). Bu nedenle, mevcut çalışmada açık uçlu sorularla yalan söyleme nedenlerinin saptanması amaçlanmaktadır. Ayrıca, Aydın (2020), yalan türleri ve sınıflandırmalarını değerlendirdiği çalışmasında yalanın başkasına zarar verme ve yarar sağlama boyutlarının önemli olduğunu belirtmektedir. “Niyet” ve “yalandan fayda sağlama” ölçütlerini vurgulayarak yalan söyleme davranışlarının hem çocukluk hem de yetişkinlik döneminde genel olarak iki türü olduğu ifade edilmiştir. Bunlar, kendi ve başkası yararına söylenen yalanlardır. Şimdiki çalışmada bu noktadan hareketle üniversite öğrencileri ve yetişkin bireylerin hangi nedenlerle kendileri ve başkaları yararına yalan söyledikleri incelenecektir.

Yöntem

Katılımcılar

Araştırmaya yaşları 19 ile 46 arasında değişen ($Ort.= 26,84$, $S= 5,69$), 51’i kadın (%68) ve 24’ü erkek (%32) olmak üzere toplam 75 kişi katılmıştır. Katılımcıların 5’i lise (%7), 46’sı lisans (%61), 19’u yüksek lisans (%25) ve 5’i doktora (%7) mezunudur. Veriler, Temmuz 2020 ile Eylül 2020 arasında toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından oluşturulmuş olan form katılımcıların yaş, cinsiyet ve eğitim durumuna ilişkin bilgileri içermektedir.

Açık Uçlu Soru Formu: Katılımcıların kendi yararına ve başkası yararına söyledikleri yalanları ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmış olan dört soruluk formdur. Formda şu sorular yer almaktadır:

- 1) Hangi durumlarda kendi yararınıza yalan söylersiniz?
- 2) Kendi yararınıza yalan söylediğiniz bir örnek olay anlatır mısınız?
- 3) Hangi durumlarda başkası yararına yalan söylersiniz?
- 4) Başkası yararına yalan söylediğiniz bir örnek olay anlatır mısınız?

İşlem

Araştırma öncesi İstanbul Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan gerekli etik onay belgesi alınmış ve araştırmanın veri toplama aşamasına geçilmiştir. Veriler çevrim içi yolla toplanmış, internetteki bir veri toplama sitesine araştırmayı tanıtan ve katılımcıların çalışmaya gönüllü katılım onayının alındığı bilgilendirilmiş onam formu ile sırasıyla demografik bilgi formu ve açık uçlu soru formu eklenmiştir. Veri toplama aşaması bittikten sonra her bir katılımcının verisi, katılımcı numaralarıyla birlikte ayrı Word dosyalarına aktarılmış ve sonrasında analiz edilmiştir.

Veri Analizi

Verilerin analizinde niteliksel analiz tekniklerinden biri olan içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, farklı katılımcı verilerinde sistematik bir yolla benzer örüntülere ulaşmayı amaçlayan bir analiz türüdür (Glesne, 2013). İçerik analizinde araştırmacılar verilerini, herhangi bir kurama bağlı kalmadan sadece veri özelinde analiz ederek açık kodlama tekniğini kullanabilir ya da daha önce belirlenmiş bir kuramsal çerçeve temelinde analiz ederek kapalı kodlama tekniğini kullanabilmektedirler (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu araştırmada ise açık ve kapalı kodlama teknikleri bir arada kullanılmıştır. Araştırmacılar öncelikle yalana ilişkin elde edilen verileri, alan yazındaki kendi yararına ve başkası yararına yalan başlığı altında değerlendirerek kapalı kodlama tekniğinden yararlanmışlardır. Sonrasında ise kendi yararına ve başkası yararına yalan başlıklarındaki veriler, herhangi bir kuramsal zemin çerçevesinden ziyade veri temelinde açık kodlama tekniği ile analiz edilmiştir. İlk olarak her iki araştırmacı analiz birimi cümle olacak şekilde birbirinden bağımsız olarak veri kodlamalarını gerçekleştirmiş, sonrasında ise yapmış oldukları kodlamaları karşılaştırarak kodların bir araya geldiği nihai kategorilere karar vermişlerdir.

Bulgular

Bu kısımda öncelikle kendi yararına yalan söyleme nedenlerine ilişkin bulgular, sonrasında ise başkası yararına yalan söyleme nedenlerine ilişkin bulgular detaylıca ele alınacaktır. Aşağıdaki tabloda, elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan, kendi yararına ve başkası yararına yalan söyleme nedenlerine ilişkin kategoriler görülebilmektedir.

Kendi Yararına Yalan Söyleme Nedenlerine İlişkin Bulgular

Tablo 1'de görüldüğü üzere, kendi yararına yalan söyleme nedenleri yedi kategoride kendini göstermiştir: Bunlar sırasıyla mahremiyet, özerkliğe müdahale, imajını koruma, istediğini elde etme, olumsuz bir durumdan kaçınma, gerçeği gizleme ve geçiştirme şeklindedir.

“Mahremiyet” kategorisi, hayatlarındaki belirli olayları diğer insanlarla paylaşmak istemeyen katılımcıların bu bilgileri kendilerine saklama motivasyonu ile yalan söylemelerini belirtmektedir. Katılımcıların yanıtlarında mahremiyet kategorisi, “gizlemek istediğim, kimsenin bilmesini istemediğim bir olay olduğunda bunun ortaya çıkmaması için yalan söylemek zorunda kaldığım olmuştur” ya da “içeriğini

paylaşmak istemediğim bir akşamla ilgili ne yaptığım sorulduğunda çalışıyordum, duymamışım derim” gibi örneklerle kendini göstermektedir.

Tablo 1

Kendi Yararına ve Başkası Yararına Yalan Söyleme Nedenlerine İlişkin Kategoriler

Kendi Yararına Yalan Söyleme Nedenlerine İlişkin Kategoriler	Başkası Yararına Yalan Söyleme Nedenlerine İlişkin Kategoriler
Mahremiyet	Zararı Önleme
Özerkliğe Müdahale	Başkasını Korumak
İmajını Koruma	Mutlu Etme
İstediklerini Elde Etme	Nezaket
Olumsuz Bir Durumdan Kaçınma	İlişkinin Bozulmasını Önleme
Gerçeği Gizleme	
Geçişirme	

“Özerkliğe müdahale” kategorisi ise diğer insanlar tarafından bireyselliklerinin tehdit edildiğini hisseden katılımcıların, bu bireyselliklerini korumak adına yalan söylemelerini ifade etmektedir. Bir diğer ifadeyle katılımcılar, yapmak istemedikleri şeyler karşısında ya da rahatsız edilmek istemedikleri durumlarda diğerlerinin ısrarıyla karşılaştıklarında ya da bu tür bir ihtimal gördüklerinde kendi sınırlarını onlardan korumak için yalan söyleyebilmektedirler. Bu kategorideki katılımcı yanıtlarına bakıldığında *“kendi isteklerim doğrultusundaki yaşamıma müdahale edilmek istendiğinde yalan söylerim”, “hasta olmadığım halde hasta olduğumu söyledim, rahatsız edilmemek adına”* ya da *“beni davet ettikleri gün içimden voleybol oynamak gelmişti ancak bunu sebep olarak sunduğumda beni ikna etmeye çalışacaklardı, benim ise ikna edilmek gibi bir isteğim yoktu. Bu sebeple bilgisayardan halletmem gereken bazı işlerim olduğunu söyleyerek katılmadım”* gibi örnekler görülmektedir.

“İmajını koruma” kategorisi katılımcıların, etkileşim esnasında kendilerini olduklarından daha iyi gösterme ihtiyacı hissettikleri anların yanında küçük düşmelerini engelleyeceğini düşündüklerinde de yalan söylemelerini ifade etmektedir. Bu durumda yalan, kişilerin imaj yönetimlerinin bir aracıdır. Katılımcıların yanıtlarında bu kategori görünümüleri *“muhabbet sırasında x filmi konuşuluyor, benim film hakkında bilgim var ama izlemediysem aa izledim derim”* veya *“karşımdaki kişi eğer değer verdiğim birisi ise ona karşı mahcup olmamak için yalan söylerim”* örneklerindeki gibidir.

“İstediklerini elde etme” kategorisi, katılımcıların birbirinden farklı hedeflere ulaşabilmeleri için yalan söylemeyi uygun bulduklarına işaret etmektedir. Aileden izin almanın zor olduğu haller, iş başvurularında avantaj elde etme, kişiler arası iletişimlerde haklı olabilmek gibi birçok durumda yalan, hedefe ulaşmayı sağlamaktadır. Bu kategori altında katılımcıların, *“ailemin izin vermediği bir şeyi izin vermesi için söyleyebilirim”, “tamamlayamadığım çalışmayı ailemi bahane edip ek süre aldım”, “tartışmalarda haklı çıkmak için kendime bile fark ettirmeden yalan söylediğim farkında bir kişiyimdir”, “kendimi daha rahat bir pozisyona yerleştirmek (iş hayatı bağlamında) için söyleyebilirim”* gibi yanıtları görülmektedir.

“Olumsuz bir durumdan kaçınma” kategorisi ise katılımcıların ceza, aile baskısı, kişiler arası ilişkinin bozulması gibi birbirinden farklı olumsuz durumların ortaya çıkma ihtimali olan durumlarda katılımcıların bunları önlemek adına yalan söyleyebildiklerini açıklamaktadır. Katılımcıların bu kategori altındaki yanıtları, *“dayak yememek için yalan söylerim”, “tepkî almamak, azar işitmek için söylerim”, “geniş aile üyeleri tarafından baskı altında kalacaksam önceden bu durumu engellemek için bazı yalanlar*

söylerim”, “eşim ile aram bozulacaksa söyleyebilirim”, “birisi benden geri dönmeyeceğini bildiğim ve büyük meblağlarda para isterse” şeklinde kendini göstermektedir.

“Gerçeği gizleme kategorisi”, katılımcıların yaşananları olduğundan farklı bir şekilde anlatarak var olanı saklama ihtiyacı duydukları durumlarda yalan söylediklerini belirtmektedir. Sözü edilen önceki tüm kategorilerde söylenen yalanlarda da gerçeği gizleme söz konusu olmasına rağmen onlara eşlik eden, doğrudan belirtilen bir yalan söyleme motivasyonu da vardır (örneğin, imajını korumak, olumsuz durumdan kaçınmak, mahremiyeti sağlamak vb.). Gerçeği gizleme kategorisinde ise, katılımcılar sadece olanları diğerlerine farklı bir şekilde aktardıklarından bahsetmekte, bunu niye yaptıklarını doğrudan aktarmamaktadırlar. Bu kategori altındaki katılımcı yanıtlarına bakıldığında “eşim veya sevgilim neredesin dediğinde farklı lokasyon söylemek”, “alışveriş yaparken biri beni bekliyorsa şimdi çıktım diyorum fakat 1 saat daha avimde kalabiliyorum”, “dersten kaldığımı söylemedim”, “haddinden daha fazla aldığım bir şeyin fiyatını aldığım ücretten daha aşağı aldığımı söylemişim” ya da “hastalık sebebiyle liseden erkek arkadaşım ile konuşmam gerekti fakat eşime kardeşim ile beraber konuştuğumu söyledim” gibi farklı görünümünün yer aldığı görülmektedir.

Son kategori olan “geçişirme” ise katılımcıların, içinde buldukları etkileşim ortamındaki konuları konuşmak istememeleri ve onların üstünü kapatmak için söyledikleri yalanları açıklamaktadır. Katılımcılar, etkileşim esnasında muhatap oldukları kişiye bağlı olarak da geçişirme motivasyonu ile yalan söyleyebilmektedirler. Bu kategori altındaki yanıtlar, “karşımdaki kişiye derdimi anlatmak istemezsem iyiyim derim”, “karşımdakinin beni anlamayacağını düşündüğümde hissettiğim duyguyu söylemeyip yalan söyleyebiliyorum” veya “en son yaşadığım bebek kaybında herkes o kadar alert üstüme geldi ki onları başımdan savmak için tamam iyiyim, atlattım gibi yalanlar söylediğimi hatırlıyorum” şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Başkası Yararına Yalan Söyleme Nedenlerine İlişkin Bulgular

Analizler sonucunda, başkası yararına yalan söyleme nedenlerine ilişkin beş kategori olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 1). Bunlar sırasıyla, zararı önleme, başkasını koruma, mutlu etme, nezaket ve ilişkinin bozulmasını önleme şeklindedir.

“Zararı önleme” kategorisi, başkasının karşılaşacağı ya da karşılaşması muhtemel olumsuzlukları engellemek için yalan söylenebileceğini ifade etmektedir. Bu zarar daha çok duygusal türden olabilmektedir. Katılımcılar, başkasının üzülmeye, incinmeye, kalbinin kırılması ya da ona kızılması gibi ortaya çıkabilecek duygusal zararı önlemek adına yalan söylenebileceğini belirtmektedirler. Bununla birlikte katılımcılar, daha genel düzeyde başkasının zarar görmesini ya da başının belaya girmesini engelleyecek durumlardan da bahsetmiş, bu tür durumlarda da yalan söylenebileceğini ifade etmişlerdir. Bu kategori, sözü geçen başkasının duygusal zarar görmesini engelleme açısından katılımcı yanıtlarında “maddi konularda karşı tarafı kırmamak adına yalan söylediğim oldu”, “kalp hastası olan babama üzülmeye ihtimali olan bir olayı farklı bir şekilde aktarmışım” veya “bir arkadaşımın hocamıza karşı kendi hakkında kötü düşündüğünü bilip üzülmesin diye hocadan duyduğum bir şeyi duymadım demişim” gibi örneklerle görülmektedir. Katılımcıların bahsettiği genel anlamdaki zarar ise yanıtlarda “ancak zararın oluşmasını önlemek için yalan söylerim” ya da “bir durum karşısında öğreneceği doğru ile başını belaya sokmaması için” gibi örneklerle kendini göstermektedir.

“Başkasını koruma” kategorisi, iş, aile, kişiler arası ilişkiler gibi farklı bağlamlarda oluşabilecek birtakım sorunlara karşı başkasını korumak ve idare etmek için yalan söylenebileceğini açıklamaktadır. Bu

katégorinin katılımcı yanıtlarında, “*kardeşimin yaptığı bazı hatalı davranışları onu korumak adına ebeveynlerimize yalan söyleyerek anlatabilirim*”, “*mobing yapan bir yöneticimin bizden istediği bir şeyi yapmayan bir arkadaşımın durumu sorduğunda yaptı dedim, onu korumak ve zulme uğramasını engellemek için bunu yaptım*” ya da “*bir arkadaşımın annesi nerede olduğunu bilmiyordu ben de ricası üzerine yalan söyleyerek durumu ört bas ettim*” gibi görünümleri bulunmaktadır. Başkasını koruma ve zararı önleme kategorileri ilk bakışta birbirini andırıyor gibi görünmesine rağmen birbirlerinden farkı, başkasını koruma kategorisinde, yalan söyleyen kişinin karşısındaki kişiyi korumak için üçüncü bir kişiye yalan söylemesidir.

“Mutlu etme” kategorisi, yapılmak istenmeyen bir etkinliği başkası istediği için yapmak, başkasına sürpriz yapmak, moral vermek ve onları motive etmek gibi diğer insanlarda olumlu duygular uyandırmak amacıyla yalan söylenebileceğini belirtmektedir. Bu kategoriyle ilgili katılımcı yanıtları, “*kendisini iyi hissetmesi adına o kişinin yararı için yalan söyleyebilirim*”, “*sağlık problemi yaşayan birine umut vermek adına yalan söyleyebilirim*” ya da “*eşime sürpriz yapacaktım, olduğum yeri ve o günkü planımı yalan söyledim*” gibi örneklerde görülebilmektedir.

“Nezaket” kategorisi, katılımcıların tersini düşündükleri ya da istedikleri halde sosyal normlar gereği diğer insanların gözetilmesini ön plana aldıkları durumlarda yalan söylemenin uygunluğuyla ilgilidir. Buna göre katılımcılar, muhatap oldukları kişilerin dış görünüşlerindeki değişimi ya da yaptıkları farklı türden eylemleri beğenmese de onlardan hoşlandıkları yönünde yalan söyleyebilmektedir. Bu kategori katılımcıların yanıtlarında, “*arkadaşım çok pahalı bir kıyafet almıştı, beğenmediğim halde beğendim dedim*”, “*az önce kafede otururken arkadaşım ‘kalkalım vaktini aldım’ dediğinde ‘yok canım oturuyoruz işte’ dedim, işim olmasına rağmen biraz daha oturduk*” ya da “*dış görünüş hakkında arkadaşlar bir şey sorduysa pek beğenmesem bile beğendim diyorum*” gibi alıntılarla karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak “ilişkinin bozulmasını önleme” kategorisi ise arkadaş, eş, aile ilişkilerindeki zedelenme durumlarının önüne geçmek için yalan söylemenin uygun görüldüğüne işaret etmektedir. Bu kategori özelinde katılımcılar özellikle, araları bozulmuş arkadaşların ya da aile üyelerinin ilişkilerini onarmada üçüncü bir kişi olarak arabulucu rolünde olduklarından bahsetmişlerdir. Bahsi geçen kategori katılımcı yanıtlarında, “*iki küs olan arkadaşımın barışmak istememelerine rağmen karşı tarafın barışmak istiyormuş gibi gösterip barışmalarını sağlamıştım*”, “*eşler arasında muhabbeti tekrar sağlamak için yalan söylerim*” ya da “*eğer doğru, aile içi sıkıntıları büyütecek bir konu ise yalan söyleyebilirim*” şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Tartışma

Bu araştırmada, Türkiye’deki yetişkinlerin yalan söyleme davranışlarının altında yatan nedenler niteliksel bir çalışma ile belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan içerik analizi sonucunda, bireylerin en çok mahremiyet, özerkliğe müdahale, imajını koruma, istediğini elde etme, olumsuz bir durumdan kaçınma, gerçeği gizleme ve geçiştirme gibi nedenlerle kendi yararına yalan söyledikleri ortaya konulmuştur. Sonuçlar, başkası yararına söylenen yalanlar açısından değerlendirildiğinde ise zararı önleme, başkasını koruma, mutlu etme, nezaket ve ilişkinin bozulmasını önleme nedenleriyle söylenebilecek yalanlar ön plana çıkmıştır.

Daha önce ifade edildiği gibi, yalan söyleme davranışı araştırmacılar tarafından niyetli ve istendik bir davranış biçimi olarak kabul edilmektedir (DePaulo ve ark., 1996). Bu nedenle, bir insanın yalan söyleme davranışının çoğu zaman hedefe yönelik bir nedenden dolayı ortaya çıktığı söylenebilir. Bu açıdan, yalan söyleme davranışının altında yatan motivasyonlar, yalanı anlama ve değerlendirmemizde kritik önem

taşımaktadır. Mevcut çalışmada da, insanların çok çeşitli nedenlerle yalan söyledikleri görülmüştür. Bu sonuçlar, Ekman (2016), DePaulo ve arkadaşları (2004) ile Levine ve arkadaşları (2016) gibi araştırmacıların kapsamlı çalışmaları sonucunda, insanların yalan söyleme nedenlerine ilişkin öne sürdüğü kategorilerle genel olarak tutarlıdır.

İlk olarak kendi yararına yalan söyleme nedenlerine ilişkin bulgular ele alındığında, insanların kendi mahremiyetlerini koruma amacıyla söylediği yalanlar Türkiye'deki yetişkinlerde belirgin bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekman'ın (2016) öne sürmüş olduğu yalan motivasyonlarından sekizincisi olan gizlilik ve mahremiyet amacıyla söylenen yalanlar, mevcut çalışmanın katılımcıları açısından önemli bir yalan söyleme nedeni olarak görülmüştür. Mahremiyeti korumak için yalan söylemenin birçok sebebinden bahsetmek mümkündür, çünkü bir kişinin yalan ve kandırma yoluyla kendini güvende hissetmesinin altında yatan birçok neden olabilir. Bu konuda en açık örnek, partnerini aldatan kişi üzerinden verilebilir. Partnerini aldatan kişi öncelikle başkasıyla olan ilişkisini gizlemek için yalan söyleyebilir. Buluşmaları gizleme, bulunduğu konumu saklama gibi nedenlerin yanı sıra, birey kendi bağımsızlık duygusunu sürdürme, kendi isteği doğrultusunda cinsel ilişkide bulunma ve yakınlık kurma gibi etmenlerle kendisine müdahale edilmesini istemediğinden de yalan söylüyor olabilir. Burada görüldüğü üzere, mahremiyet amacıyla söylenen yalanların da altında çeşitli boyutlar olabilir ancak katılımcıların vermiş olduğu cevaplar sonrasında bu kategoride ortaya çıkan en belirgin neden, insanların özel bilgilerini paylaşmak istememeleri şeklindedir. Allen'in (1999) mahremiyeti korumak amacıyla söylenen yalanları ele aldığı çalışmasıyla tutarlı bir şekilde bu boyut özel hayata ilişkin gizliliği sağlama hususunda en çok karşılaşılan yalan söyleme nedenlerinden birisidir.

Çalışmada insanların kendi yararına yalan söyleme nedenlerinden bir diğerinin "imajı koruma" olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu türden yalan söyleme davranışları, olumsuz olarak değerlendirilmektedir çünkü eşin, arkadaşın veya ilişkinin iyiliğinden ziyade yalan söyleyen kişinin bencilce nedenlerle hareket ettiği düşünülmektedir (Guerrero ve ark., 2011, s. 317). Aslında bu gibi nedenlerle yalan söylemeyi açıklamada izlenim yönetimi kuramından faydalanılabilir. İzlenim yönetimi kuramının temel savı, "insanların kendileriyle ilgili bilgileri yönettikleri ve böylece başkalarına nasıl görünmek istiyorlarsa kendilerini öyle gösterdikleri" şeklindedir (Bkz. Carlson ve ark., 2011). Bu kuram, insanların deyim yerindeyse bazı "taktiksel" davranışlarda bulduklarını, bir diğer ifadeyle başkalarının onlar hakkındaki izlenimlerini yöneten davranışlar sergilediklerini öne sürer (Brown ve Levinson, 1987; Holtgraves, 1992). İzlenim yönetimi kuramı, yalan ve kandırma davranışlarını hedefe yönelik bir davranış olarak değerlendirir. Bu nedenle, insanlar yalan söylemeyi, başkalarının kendileri hakkındaki yorumlarını etkilemek için bir izlenim yönetimi taktiği olarak kullanabilir.

Ekman'a (2016) göre insanların yalan söylemesinin en yaygın nedenleri cezadan kaçınmak ve ödül almaktır. Bu nedenler, mevcut çalışmada da sıkça karşılaşılan yalan türlerinden olmuş, istediğini elde etme ve olumsuz bir durumdan kaçınma şeklinde kendini göstermiştir. Yalan konusunda gerçekleştirilen çalışmalar, çocukların ilk sözlü yalan söyleme nedenlerini cezadan kaçınma şeklinde raporlamıştır (Bkz. Talwar ve Lee, 2008). Çocukluk döneminden itibaren karşımıza çıkan bu yalanlar, mevcut çalışmanın sonuçlarına göre yetişkinlikte de hala en çok başvurulan yalanlar olarak yerini almıştır. Cezadan kaçınmanın sosyal yönden arzulan bir davranış olması (Tabbach, 2010), hem çocukluk hem de yetişkinlik döneminde bu tür yalanların neden sık kullanıldığını destekler niteliktedir. Alana önemli katkılar sunan araştırmacıların, cezadan kaçınma ve istediğini elde etme motivasyonlarını farklı kültürlerde rastlanan yalanlar şeklinde sunmaları (Bkz. Buller ve Burgoon, 1996; Caspi ve Gorsky, 2006; Talwar ve ark., 2011), bunların bir nevi

evrenselliğine işaret ediyor olabilir. Yine de, bu konularda ülkemizde çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik döneminde yeteri kadar çalışma gerçekleştirilmemiş olması kesin açıklamalar yapılmasını zorlaştırmaktadır.

Çalışmada insanların kendi yararına yalan söyleme nedenlerinden bir diğeri gerçeği gizleme olduğu bulunmuştur. Aslında doğruyu söylemenin bazı bağlamlarda kaba bir davranış olarak değerlendirildiği göz önüne alınırsa, bu gibi durumlarda hiçbir şey söylememek ve hatta gerçeği saklamak bazen sosyal yönden kabul edilebilir bir seçenek olarak düşünülebilir. Bu tür yalanlara hayatın çok çeşitli alanlarında rastlandığı görülmektedir. Örneğin, insanların önceki ilişkileri hakkında mevcut partnerleriyle paylaşmak istemedikleri bir bilgi ya da olay olduğunda gerçeği gizlemeleri (Saxe, 1991) bunlardan sadece biridir. Çevrimiçi ortamlarda insanların kendileriyle ilgili önemi fark etmeksizin kişisel bilgilerini gizleme eğiliminde oldukları da çalışmalarda rapor edilmektedir (Hancock ve ark., 2007). Ayrıca alan yazında, sağlıkla ilgili problemlerde doktorların bile hasta ve/veya hasta yakınlarına bilgilendirmede bulunurken bazı gerçekleri saklama girişimleri olduğu şeklindeki bulgular bu motivasyonun yaşamın çeşitli alanlarında görülebileceğini ortaya koymaktadır (Fainzang, 2002). Bunların yanı sıra, yakın zamanlı bir çalışmada okul öncesi dönemdeki çocukların da bazı konularda gerçeği saklama başarısı göstermeleri (Heyman ve ark., 2020), bu tür yalanların farklı yaşam dönemlerinde çeşitli değişkenler açısından incelenmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Yalan söyleme davranışı sosyal etkileşim sürecinin normal bir parçası olduğu için, özellikle bazı yalan türlerinde insanların bilişsel veya duygusal yönden çok fazla çaba sarf etmemeleri beklenebilir. Bu çalışmada insanların genellikle konuşmak istemediği bir konuyu değiştirmek ya da karşıdaki kişiye bağlı olarak etkileşimi daha fazla devam ettirmemek için geçiştirme amaçlı yalanlara başvurdukları görülmektedir. Aslında geçiştirme amaçlı yalanın, DePaulo ve arkadaşlarının (1996; 2004) küçük yalan kategorisiyle benzeştiği söylenebilir. Araştırmacılar, bu yalanların en temel özelliğinin sonuçları açısından önem taşımaması ve başkalarına zarar vermemesi olduğunu ifade etmişlerdir. Mevcut çalışmadaki yanıtlar incelendiğinde, benzer şekilde insanların karşılarındaki kişiye herhangi bir etkisi olmayacak şekilde, bazı durumlarda da kendilerini istenmedik bir durum ya da ortamdan kurtarma amacıyla söyledikleri geçiştirme yalanları küçük yalanlar şeklinde değerlendirilebilir.

Kendi yararına yalan söyleme nedenlerine ilişkin bulgular, yukarıda da görüldüğü üzere alan yazındaki farklı çalışmalarla paralellik gösterir niteliktedir. Bununla beraber, çalışmanın ele aldığı bir diğer nokta başkası yararına yalan söyleme nedenleridir. İnsanların sosyal gelişimi için önemli kazanımlardan biri, kişiler arası ilişkileri kolaylaştıran ve sosyal yönden kabul edilebilir yollarla etkileşim kurma becerisi kazanmaktır. Bunu yapmanın yollarından biri de başkası yararına yalan söylemektir. Mevcut çalışmadan elde edilen bulgular da, insanların başkalarının yararı söz konusu olduğunda çeşitli nedenlerle yalana başvurabildiklerini göstermiştir.

Prososyal yalan açısından zararı önleme ve başkasını koruma motivasyonları katılımcılar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Esasında yalanın ahlaki açıdan yanlış olduğu görüşü, çoğunlukla yalanın zarar verici olduğuna dayanmaktadır. Ancak bunu tersinden ele aldığımızda, bir diğer ifadeyle yalanı başkalarına zarar gelmesini önlemek adına söylediğimizde, neden bu tür yalanların kabul edilebilir bulunduğu da açıklığa kavuşmaktadır. Mevcut çalışmanın katılımcıları tarafından başkası yararına yalan söyleme kategorisi altında sıklıkla dile getirilen zararı önleme ve başkasını koruma motivasyonları da bu durumu desteklemektedir.

Çok eski zamanlarda Kant'ın öne sürdüğü kapıdaki katil örneğinde, yalanın hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini savunan mutlakçı yaklaşım ile yalanın bir başkasının zararını önleme nedeniyle çıkmasını

uygun karşılayan faydacı yaklaşımın görüşleri o günden bu yana tartışılmaya devam etmektedir. Ancak günümüzde, her ne olursa olsun yalanın kabul edilebilir olmadığı görüşünü savunanların sayısının azaldığı söylenebilir (Bkz., Bok, 1978/1999). Başkasına zarar gelmesinden, o kimseyi korumak ve/veya zarar gelmesini önlemek adına yalan söylemenin hem bireysel hem toplumsal düzeyde çoğunluğun menfaatine bir davranış olarak görülmesi bu tip yalanları normal bir eylem olarak görmemize yol açmaktadır.

Araştırmalar incelendiğinde, başkalarını koruma ve zararı önleme motivasyonlarına çeşitli yaş dönemlerinde rastlandığı görülmektedir. Bussey (1993), çocukların bile zararı önleme motivasyonu ile söylenen yalanları diğer yalanlardan farklı değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Lindsfold ve Walters (1983), benzer şekilde üniversite öğrencilerinin de kişisel amaçlarla söylenen yalanları olumsuz bir durum olarak değerlendirdiklerini ancak zararı önleme nedeniyle yalan söylenebileceğini ifade etmişlerdir. Farklı bir katılımcı grubuyla yapılan çalışmada ise doktorların, hastalarının haklarını korumak adına yönetimlere ve sigorta şirketlerine yalan söylemenin makul olabileceği şeklinde görüş bildirdikleri aktarılmıştır (Perkins ve Turiel, 2007). Yalanın bu türlerinin sosyal yönden uygun bulunması ve insanlar tarafından gereklilik gibi görülmesi, hem katılımcıların yanıtlarında hem de günlük hayatta daha fazla karşılaşılmamasını açıklamaktadır.

Başkalarını mutlu etmek için söylenen yalan türü, başka prososyal yalanlarla benzer gibi görünmektedir. Ancak çalışmaya katılanların ifadeleri doğrudan bir başkasının duygusal yönden iyi-oluş haline işaret ettiğinden, mevcut çalışmada ayrı bir yapı olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların cevaplarında görülen hasta insanlara moral vermek, başkalarına sürpriz yapmak gibi yalan söyleme nedenleri günlük hayatta da sık kullanılmaktadır. Alan yazın incelendiğinde, hastaların özellikle psikolojik sağlığını yukarı çekebilmek adına doktorların birtakım yalanlar söyleyebildikleri de (Freeman ve ark., 1999) görülmektedir. Bu gibi örnekler, insanların prososyal yalan söylerken karşısındakinin duygusal durumunu iyi hale getirmek konusunda dikkatli davrandıklarını akla getirmektedir. Yine de, insanların hangi nedenlerle yalan söyledikleri ya da yalanı makul buldukları konusunda ileride gerçekleştirilecek ölçme araçlarında bu yapıya ilişkin daha geçerli ve güvenilir sonuçlar elde edilebilir. Bu sayede, birbirine benzediği düşünülen zararı önleme, başkasını koruma ve mutlu etme gibi yapıların ayırt edilip edilmediği konusunda daha iyi fikirler sunulabilir.

Nezaketen söylenen yalanlar belki de yalanın evrensel bir formu olarak düşünülebilir. Her ne kadar toplumlarda yalan söyleme davranışlarına karşı olumsuz bir bakış açısı olsa da, küçük yaşlardan itibaren çocuklara her doğrunun her yerde söylenemeyeceği de ebeveynleri ya da çevrelerindeki önemli kişiler tarafından aktarılmaktadır. Nazik ve kibar olma amacıyla söylenen yalanlarda bu etmenlerin yanı sıra toplumun normlarının da etkili olduğu söylenebilir. Gelişim Psikolojisi çalışmalarından elde edilen çocukların kendi yararına söyledikleri yalanların giderek azaldığı, nezaket içerikli prososyal yalanların ise okullaşmayla beraber daha fazla arttığı (Popliger ve ark., 2011) yönündeki açıklama ve bulgular bu durumu destekler niteliktedir. Talwar ve arkadaşları (2007) da benzer şekilde, bu tür prososyal yalanlara okul öncesi dönem çocuklarında rastlandığını ancak çocukların topluma daha fazla karıştığı ileriki dönemlerde daha fazla kullanıldığını belirtmektedirler. Yetişkin katılımcılarla yapılan çalışmalarda da buna uygun sonuçların bulunduğu görülmektedir. Örneğin, katılımcılardan günlük tutmaları istenerek gerçekleştirilen bir çalışmada (DePaulo ve ark., 1996), yalan söylemenin günlük yaşamda yaygın bir davranış biçimi olduğu sonucuna varan araştırmacılar, bu yalanların çoğunun önemsiz görülen ve başkalarına kibar olmak amacıyla söylenen yalanlar olduğunu ifade etmişlerdir. Bu yalanlarla çok sık karşılaşılma sebebi, hem ortaya çıkardığı sonuç açısından olumsuzluk doğurmaması hem de insanlar ve toplum tarafından tercih edilmesidir. Örneğin, bir çalışmada insanlara ne tür kişilik özelliklerine sahip arkadaşlarının olmasını istersiniz sorusuna verilen “kibarlık” cevabı, katılımcılar tarafından en çok seçilen özelliklerden biri olmuştur (Anderson, 1968). Nazik

ve kibar olmak buna benzer şekilde, uzun süreli ve romantik ilişkilerde insanların partnerlerinde aradığı özellik olarak görülmüştür (Buss ve Barnes, 1986). Bu çerçevede, nezaketen söylenen yalanların çocukluktan yetişkinliğe her dönemde görüldüğünü söylemek mümkündür. Bununla birlikte henüz Türkiye’de yalan konusunun yeterince irdelenmediği göz önüne alınırsa, nezaket amaçlı yalanın kültürel ve gelişimsel izini sürmek adına sosyalizasyon sürecindeki uygulamaların bu yalan kategorisine etkisini incelemek, önemli bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma sonucunda ortaya çıkan bir diğer prososyal yalan türünün, ilişkinin bozulmasını önleme olduğu görülmüştür. Çalışmalar incelendiğinde, farklı kültürlerden insanların benzer şekilde ilişkinin devamını sağlama ve bozulmasını önleme gibi nedenlerle yalan söyledikleri göze çarpmaktadır (DePaulo ve Kashy, 1998). Her ne kadar yalan söyleme davranışlarının insanlar arasındaki ilişkileri olumsuz etkilediği şeklinde bir algı olsa da, insanların sosyal etkileşimleri sürdürmeleri için bu türden yalanlara başvurmaları gerektirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İnsanların hayatta önem verdikleri kişilerle sosyal ilişkilerini devam ettirme çaba ve istekleri bu amaca yönelik söylenen yalanları mazur görmelerini açıklıyor olabilir. Çalışmadan elde edilen bu sonuç üzerinden, insanların kimler için yalan söyledikleri meselesinin de önemli olduğu söylenebilir. Metts (1989), yalan söylemenin altında yatan nedenlere dair yalanın ilişkisel bağlamda değerlendirilmesine vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde, evlilik ya da flört ilişkilerinde, partnerlerin birbirlerinin ihtiyaçlarına odaklandıkları için başvurdukları bu tür yalanlar “sosyal yönden uygun ve ilişkisel yönden yararlı” şeklinde değerlendirilmiştir (Guerrero ve ark., 2011, s. 316). Geçmişte yapılan araştırmalar aile üyelerinin iyiliğini gözetmek amacıyla söylenen yalanların yanı sıra, aile dışında yaşayan ama ilişkilerin iyi olduğu insanların yararına da yalan söylendiğini ortaya koymuştur (Ennis ve ark., 2008). Mevcut çalışmada, kime yalan söylendiği meselesi doğrudan ele alınmamıştır çünkü temel amaç, niteliksel yöntem kullanılarak insanların kendi ve başkası yararına yalanları nasıl ele aldıklarını keşifsel bir şekilde göstermektir. Yine de bulgular kısmında görüldüğü üzere, kategorilerin katılımcı yanıtlarındaki yansımalarına bakıldığında insanların birçok farklı bağlamda (iş, aile, arkadaşlık vb.) farklı kişilere yalan söyledikleri görülebilmektedir. Dolayısıyla, her ne kadar kime yalan söylendiği bu çalışmanın başlıca konusu olmasa da kategoriler altındaki farklı bağlamlarda farklı kişilere söylenen yalan örnekleri, bu meseleye doğrudan odaklanacak sonraki çalışmalara ipucu sağlayabilir. İleride yapılacak araştırmalarda bu konunun daha detaylı bir şekilde ele alınması, Türkiye gibi farklı bir toplumdan elde edilecek bulguları alana sunmak açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Bunlardan biri, katılımcıların sadece yazılı olarak iletişim kurmalarına izin verilmesidir. Triandis ve arkadaşları (2001) tarafından yapılan çalışmada, iletişim sırasında sessiz kalmanın –özellikle de toplulukçu kültürlerde yaşayan bireyler için- kandırma davranışı konusunda önemli fikirler sunduğunu belirtmişlerdir. Mevcut çalışmadaki katılımcıların yaptığı açıklamaların tamamı yazılı ifadeler olduğu için katılımcılara duraklama veya sessiz kalma gibi olanaklar sunulamamıştır. Bu nedenle, açık olmayan davranış ve işaretçileri konusunda çalışmanın eksik kaldığı söylenebilir. Çalışmanın sınırlılıklarından bir diğeri ise çalışma grubunun temsil ediciliğidir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olması çalışmanın genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. İleride yapılacak araştırmalarda bu hususa dikkat edilmesi yerinde olabilir. Ayrıca, daha sonra oluşturulması muhtemel ölçme araçlarında hangi eğitim düzeyindeki insanların hangi tür yalanları söyledikleri konusu yalan söyleme davranışlarındaki eğitim düzeyi etkisine ilişkin daha iyi bir çerçeve sunabilir. Bunların yanı sıra, çalışmada katılımcılara kendileri ve başkaları yararına hangi nedenlerle yalan söyledikleri sorulmuştur. Yalan çalışmalarında sıkça ele alınan yalanın kabul edilebilirliği konusunda mevcut sorularla bilgi edinilememiştir. Ancak bu çalışmada çıkan kategoriler, yalanın uygunluğu konusunda ileride yapılacak araştırmalara yol gösterebilir. Ayrıca yalan söyleme davranışlarının en çok hangi bireyler

tarafından uygun görüldüğü ve hangi kişilik özelliklerine sahip bireylerin ne tür yalan söyledikleri de sonraki araştırmalarda ele alınabilir.

Sonuç olarak, her ne kadar sınırlılıkları olsa da, mevcut çalışmanın bulguları Türkiye’de yaşayan yetişkinlerin hangi nedenlerle yalan söylediklerine ilişkin alan yazına katkı sağlamıştır. Araştırmacıların, batılı olmayan toplumlarda yalan söyleme ve kandırma davranışları konusunda yeteri kadar çalışma yapılmadığını rapor ettikleri göz önüne alınırsa (Levitan ve ark., 2015; Taylor ve ark., 2015) çalışmanın önemli olduğu söylenebilir. Temelde farklı bir dile, kültürel yapıya, tarihe ve grup normlarına sahip bir ülkeden elde edilen bu sonuçların, yalan konusunda kültürler arası çalışmalar yapmayı düşünen araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Allen, A. L. (1999). Lying to protect privacy. *Villanova Law Review*, 44, 161-187.
- Aune, R. K. ve Waters, L. L. (1994). Cultural differences in deception: Motivations to deceive in Samoan and North Americans. *International Journal of Intercultural Relations*, 19, 159- 172.
- Aydın, M. Ş. (2020). Yalanın renkleri: Yalanın tanımlanması ve türleri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 712-720.
- Aydın, M. Ş., Dayhan, T., Eskicioğlu, G., Karabacak, A. ve Karakaş, E. (2020). 3-5 yaş çocuklarında zihin kuramı ve yönetici işlev becerilerinin olumsuz ve prososyal yalan söyleme davranışları üzerindeki etkisi. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 3(5), 47-60.
- Bok, S. (1999). *Lying: Moral choice and private and public life*. New York: Vintage Books. (Orijinal çalışma basım tarihi 1978).
- Brown, P. ve Levinson, S. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bryant, E. M. (2008). Real lies, white lies and gray lies: Towards a typology of deception. *Kaleidoscope: A Graduate Journal of Qualitative Communication Research*, 7, 23-48.
- Buller, D. B. ve Burgoon, J. K. (1996). Interpersonal deception theory. *Communication Theory*, 6(3), 203–242.
- Bussey, K. (1999). Children’s categorization and evaluation of different types of lies and truths. *Child Development*, 70, 1338 – 1347.
- Carlson, J. R., Carlson, D. S. ve Ferguson, M. (2011). Deceptive impression management: Does deception pay in established workplace relationships? *Journal of Business Ethics*, 100, 497-514.
- Caspi, A. ve Gorsky, P. (2006). Online deception: Prevalence, motivation, and emotion. *Cyberpsychology and Behavior*, 9, 54–59.
- DePaulo, B. M., Ansfield, M. E., Kirkendol, S. E. ve Boden, J. M. (2004). Serious lies. *Basic & Applied Social Psychology*, 26(2/3), 147–167.
- DePaulo, B. M. ve Kashy, D. A. (1998). Everyday lies in close and casual relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 63–79.
- DePaulo, B. M., Kashy, D. A., Kirkendol, S. E., Wyer, M. M. ve Epstein, J. A. (1996). Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 979.
- Drane, J. F. ve Reich, G. H. (2002). Honesty in medicine: Should doctors tell the truth. *American Journal of Bioethics*, 2(1), 14-17.
- Ekman, P. (2016). *Çocuklar Neden Yalan Söyler?* (Ç. Dirhemsiz, çev.). İstanbul: Yakamoz Yayınları.

- Ennis, B., Vrij, A. ve Chance, C. (2008). Individual differences and lying in everyday life. *Journal of Social and Personal Relationships*, 25, 105-118.
- Fainzang, S. (2002). Lying, secrecy and power within the doctor-patient relationship. *Anthropology & Medicine*, 9(2), 117-133.
- Freeman, V. G., Rathore, S. S., Weinfurt, K. P., Schulman, K. A. ve Sulmasy, D. P. (1999). Lying for patients: Physician deception of third-party payers. *Archives of Internal Medicine*, 159(19), 2263-2270.
- Glesne, C. (2013). *Nitel araştırmaya giriş* (A. Ersoy, P. Yalçınoğlu, Çev.). Ankara: Anı.
- Guerrero, L. K., Anderson, P. A. ve Afifi, W. A. (2011). *Close encounters: Communication in relationships* (3. baskı). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Hample, D. (1980). Purposes and effects of lying. *Southern Speech Communication Journal*, 46(1), 33-47.
- Hancock, J. T., Toma, C. ve Ellison, N. B. (2007). The truth about lying in online dating profiles. *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems* içinde (s. 449-452). New York: ACM.
- Heyman, G. D., Ding, X. P., Fu, G., Xu, F., Compton, B. J. ve Lee, K. (2020). Young children selectively hide the truth about sensitive topics. *Cognitive Science*, 44(3), 1-17.
- Holtgraves, T. (1992). The Linguistic realization of face management: Implications for language production and comprehension, person perception, and cross-cultural communication. *Social Psychology Quarterly*, 2(55) 141-159.
- Lee, K. ve Ross, H. J. (1997). The concept of lying in adolescents and young adults: Testing Sweetser's folkloristic model. *Merrill-Palmer Quarterly*, 43(2), 255-270.
- Levine, T. R., Ali, M. V., Dean, M., Abdulla, R. A. ve Garcia Ruano, K. (2016). Toward a pan-cultural typology of deception motives. *Journal of Intercultural Communication Research*, 45, 1-12.
- Levitan, S., Guzhen, A., Wang, M. Mendels, G., Hirschberg, J., Levine, M. ve Rosenberg, A. (2015). *Cross-cultural production and detection of deception from Speech*, ICMI. Workshop on Multimodal Deception Detection (WMDD 2015). http://www.cs.columbia.edu/~sarahita/papers/wmdd_2015_final.pdf
- Lindskold, S. ve Walters, P. S. (1983). Categories for the acceptability of lies. *The Journal of Social Psychology*, 120, 129 – 136
- Lippard, P. V. (1988). Ask me no questions, I'll tell you no lies: Situational exigencies for interpersonal deception. *Western Journal of Communication*, 52(1), 91-103.
- Metts, S. (1989). An exploratory investigation of deception in close relationships. *Journal of Social and Personal relationships*, 6(2), 159-179.
- Perkins, S. A. ve Turiel, E. (2007). To lie or not to lie: To whom and under what circumstances. *Child Development*, 78(2), 609-621.
- Popliger, M., Talwar, V. ve Crossman, A. M. (2011). Predictors of children's prosocial lie-telling: Motivation, socialization variables, and moral understanding. *Journal of Experimental Child Psychology*, 110, 373-392.
- Robinson, W. P., Shepherd, A. ve Heywood, J. (1998). Truth, equivocation concealment, and lies in job applications and doctor-patient communication. *Journal of Language and Social Psychology*, 17(2), 149-164.
- Rowatt, W. C., Cunningham, M. R. ve Druen, P. B. (1998). Deception to get a date. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 1228-42.
- Saxe, L. (1991). Science and the GKT Polygraph: A theoretical critique. *Integrative Physiological and Behavioural Science*, 26, 223-231.

- Sims, R. L. (2002). Support for the use of deception within the work environment: A comparison of Israeli and United States employee attitudes. *Journal of Business Ethics*, 35(1), 27-34.
- Tabbachi, A. D. (2010). The social desirability of punishment avoidance. *The Journal of Law, Economics, & Organization*, 26(2), 265-289.
- Talwar, V., Crossman, A., Williams, S. ve Muir, S. (2011). Adult detection of children's selfish and polite lies: Experience matters. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(12), 2837-2857.
- Talwar, V. ve Lee, K. (2008). Little liars: Origins of verbal deception in children. S. Itakura ve K. Fujita (Ed.), *Origins of the social mind: Evolutionary and developmental views* içinde (s. 157-178). New York, NY: Springer Science.
- Talwar, V., Murphy, S. M. ve Lee, K. (2007). White lie-telling for children in politeness purposes. *International Journal of Behavioral Development*, 31, 1-11.
- Taylor, P., Larner, S., Conchie, S. ve Van der Zee, S. (2015). Cross-cultural deception detection. P. Granhag, A. Vrij and B. Verschuere (Ed.), *Detecting deception: Current challenges and cognitive approaches* içinde (s.175-202). Chichester, England: John Wiley. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470935361.ch8/summary>
- Triandis, H. C., Carnevale, P., Gelfand, M., Robert, C., Wasti, A., Probst, T., . . . Schmitz, P. (2001). Culture and deception in business negotiations: A multilevel analysis. *International Journal of Cross-Cultural Management*, 1, 73-90.
- Turner, R. E., Edgley, C. ve Olmstead, G. (1975). Information control in conversations: Honesty is not always the best policy. *Kansas Journal of Sociology*, 11, 69-89.
- Vrij, A. (2002). Telling and detecting lies. N. Brace H. L. Westcott (Ed.), *Applying Psychology* içinde (s. 179-241). Milton Keynes, Open University.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Seçkin.